

pracy uczniów zdolnych, strukturą osobowości twórczej. Zasygnalizowanie tak wielu problemów pozostawionych bez odpowiedzi skłania czytelnika do refleksji i poszukiwania możliwych rozwiązań. Dla pedagogów, psychologów mogą to być propozycje prac naukowych, które z pewnością zostaną podjęte po przeczytaniu niniejszej lektury.

Książkę zamyka niezwykle interesujący i oryginalny materiał źródłowy, który jest charakterystyką osobowości między innymi takich twórców jak: Kazimierz Tymieniecki, Antoni Rząsa, Mieczysław Jastrun. Jest on doskonałym dopełnieniem tekstu. Przybliża czytelnikowi swoistą i złożoną strukturę osobowości jednostek twórczych, jest ponadto dowodem na istnienie różnic indywidualnych w procesie twórczym.

Książka Stanisława Popka jest wyjątkowa pod wieloma względami. Autor w sposób syntetyczny przedstawia najistotniejsze problemy psychologii twórczości. Znajduje się tu zarówno najaktualniejszy dorobek empiryczny światowych badaczy procesu twórczego, jak i prace samego autora z tej dziedziny.

Niniejsza pozycja zawiera ponadto wiele nowych i oryginalnych poglądów autora na temat zdolności i uzdolnień specjalnych. Bardzo pomocne są tu liczne schematy i tabele, które mają duże znaczenie porządkujące. Podjęty problem społecznych uwarunkowań twórczości: stymulatorów i hamulców twórczości oraz wskazówki tu zawarte są wyjątkowo cenne dla psychologii rozwojowej oraz szeroko rozumianej edukacji.

Dużą zaletą książki są pytania problemowe postawione przez autora na bazie syntezy obecnie funkcjonującej wiedzy o jednostce twórczej, które inspirują do badania, rozwijania i poszerzania tej problematyki przez teoretyków i praktyków.

Zamieszczona przez autora wyczerpująca bibliografia dotycząca omawianej problematyki, łącznie z wykazem swoich prac, artykułów może się okazać niezmiernie pomocna dla osób chcących poszerzyć swoją wiedzę z tego zakresu. Autor w jasny i przystępny sposób oprowadza czytelnika po zagadnieniach i rozmaitych teoriach, podając przykłady z własnego, jakże bogatego w doświadczenia życia.

Książka niniejsza ze względu na swój interdyscyplinarny charakter jest skierowana do szerokiego grona czytelników. Będzie pomocna psychologom, pedagogom, ale również studentom i osobom zagłębiającym się dopiero w tajniki poruszanych tu zagadnień. *Człowiek jako jednostka twórcza* jest jedną z pierwszych systematycznych i kompletnych prac z zakresu psychologii twórczości.

Małgorzata Kuśpit

Sprawozdanie z X Europejskiego Sympozjum Somatoterapii oraz III Europejskiego Sympozjum Edukacji Psychosomatycznej

X Europejskie Sympozjum Somatoterapii oraz III Europejskie Sympozjum Edukacji Psychosomatycznej odbyły się w dniach 26–28 października 2000 roku w Krakowie z udziałem filozofów, psychologów, psychoterapeutów oraz lekarzy w Collegium Medicum UJ.

Na dziewięciu sesjach przedstawiono referaty dotyczące takich problemów jak: somatoterapia w teorii i praktyce, dylematy współczesnej medycyny, jakość życia człowieka, psychologiczne uwarunkowanie chorób somatycznych, tworzenie relacji interpersonalnej, niepokoje człowieka końca wieku w aspekcie bioetyki, psychologiczne uwarunkowania radzenia sobie ze stresem, podstawy medycyny komplementarnej i alternatywnej oraz promocja zdrowia w praktyce lekarza pierwszego kontaktu.

Zgodnie z tradycją wiodące zagadnienia obrad dotyczyły podejścia integralnego w medycynie, somatoterapii oraz udziału filozofii i psychologii w rozwoju i edukacji człowieka. Trzy dni października 2000 roku w Krakowie były świetną okazją do dyskusji i wymiany doświadczeń

między praktykami a teoretykami, gośćmi zagranicznymi i naszymi krajowymi autorytetami. Okazało się, że ogólną tendencją wydaje się obecnie próba syntezy doświadczeń psychologów, psychoterapeutów, filozofów oraz lekarzy na temat holistycznego podejścia do człowieka.

W sesji dotyczącej somatoterapii szczególne zainteresowanie uczestników wzbudziły kwestie dotyczące holistycznego wymiaru kultury fizycznej oraz problemy wynikające z hipotezy nieśmiertelności genetycznej. Joanna Femiak w referacie o holistycznym wymiarze kultury fizycznej zwróciła uwagę na fakt, że w ramach kultury fizycznej coraz częściej podkreśla się konieczność integralnego rozwoju wszystkich sfer osobowości: od rozwoju fizycznego, przez kształtowanie zmysłów, naukę kierowania własnymi emocjami, budowanie świadomości własnego ciała, umiejętności kierowania własnym rozwojem i poznanie siebie. Sugerowała, że kluczem do wdrożenia owych wartości jest sposób, w jaki postrzegamy ciało i ruch. Zofia Aleszko i Beata Janke-Klimaszewska zwróciły uwagę na fakt wartości leczniczych tańca. Choreoterapia w ich rozumieniu powoduje bowiem korzystne zmiany w sferach: psychicznej, społecznej i motorycznej ze względu na wszechstronne i wielozmysłowe oddziaływanie. Skutecznie wspomaga leczenie farmakologiczne w oddziałach psychiatrycznych, zmniejszając uboczne efekty stosowania leków. Oryginalną hipotezę nieśmiertelności genetycznej przedstawił Andrzej Szyszko-Bohusz. Według niego niezbędna okazuje się modyfikacja szeregu stosowanych w filozofii, psychologii i medycynie pojęć takich jak: życie, świadomość, tożsamość osobnicza, pamięć genetyczna i dziedziczność. Autor postulował nową interpretację pojęcia dziedziczności pojmowanej jako kontynuacja przez dzieci życia rodziców. Tak więc łańcuch życia i świadomości nie zostaje przerwany pomimo śmierci osobniczej. Naukowa weryfikacja tej hipotezy stwarza według niego nowy, holistyczny pogląd na całość rzeczywistości.

W kolejnej sesji dotyczącej dylematów współczesnej medycyny szczególnie interesujące tematy związane były z psychosyntezą i medycyną holistyczną. PsychosynTEZA, czyli edukacja zrównoważonego rozwoju, proponowana przez Ewę Białek, z racji całościowego podejścia do osobowości człowieka i jego rozwoju (zmysłowego, fizycznego, emocjonalnego, intelektualnego, woli, etyczno-duchowego) integruje zarówno sferę promocji zdrowia, jak i profilaktyki. Jej aspekt dydaktyczny koncentruje się na czterech psychosyntezach: 1) psychosyntezie osobowej — dotyczącej indywidualnych postaw, zachowań, wyborów, wartości, wymiarów rozwoju, poszerzania świadomości siebie, kreatywności; 2) psychosyntezie międzyosobowej — dotyczącej relacji międzyludzkich, ich harmonizacji, wspieraniu partnerstwa, budowania języka komunikacji i ludzkiej aktywności we wzajemnych współzależnościach; 3) psychosyntezie organizacyjnej — dotyczącej relacji w środowisku pracy oraz między nim i otoczeniem; 4) psychosyntezie planetarnej — dotyczącej człowieka i środowiska. Holistyczna opcja medycyny trzeciego tysiąclecia Pauliny Moszczyńskiej oraz Zbigniewa Żabińskiego była istotnym uzupełnieniem propozycji edukacji zrównoważonego rozwoju. Autorzy referatu zwrócili uwagę na fakt, że istotą medycyny holistycznej jest podmiotowe traktowanie człowieka, które nie ogranicza się do rozpoznania i leczenia choroby, ale uwzględnia duchowe potrzeby i oczekiwania pacjenta. Medycyna holistyczna miałaby więc spełniać zadanie polegające na trosce nie tylko o życie biologiczne, ale również o sferę psychospołeczną pacjenta.

Sesja poświęcona problemowi jakości życia człowieka koncentrowała się wśród tematów kultury oraz historii dzieciństwa. Aleksandra Matyukhina zaproponowała rozumienie kultury jako sposobu egzystencji człowieka, jego kształtowania i wykazania tożsamości. Do kultury według autorki odnosi się społeczne wychowanie człowieka i proces jego socjalizacji. W kulturze i przez kulturę przechodzi poszukiwanie harmonii między Ja i My. Obecnie proces ten nabiera także aspektów medycznych. Medycyna ma odgrywać rolę nie tylko w zachowaniu życia, lecz i w kształtowaniu pojęć humanistycznych zachowujących życie. Najbardziej dokładnie humanistyczna treść europejskiej kultury dla autorki referatu odzwierciedlona jest w „etyce czci dla życia” lekarza i myśliciela Alberta Schweitzera.

Krzysztof Marczewski zwrócił uwagę, że dzieciństwo ma swoją historię, która jest zaskakująco krótka. Przypomnił, że w czasach starożytnych sprawą zasadniczą była kwestia wychowania, ale jedynie z uwagi na ukształtowanie człowieka w postaci dojrzałej. Okres od średniowiecza po wiek XVII był obojętny lub wrogi dziecku. Dopiero w wieku XVIII dziecko umieszczone zostało w centrum domowego wszechświata. Oświeceniowi reformatorzy wskazali na moralną i społeczną rolę wychowania, agituując na rzecz metodycznego kształcenia dzieci w specjalnie do tego celu przygotowanych instytucjach. Płaszczyzny, na których zaistniało dziecko w społeczeństwie XVIII wieku, to rodzina, szkoła i medycyna. Autor referatu przeanalizował także historyczne uwarunkowania i idee filozoficzne, które wpłynęły na to, że dzieciństwo znalazło się w kręgu zainteresowań pediatrów, pedagogów, nauczycieli, psychologów i prawników.

Sesja poświęcona psychologicznym uwarunkowaniom chorób somatycznych pozwoliła na zorientowanie się w licznych badaniach dotyczących wpływu posiadanej wiedzy o chorobie przez pacjentów na ich stan emocjonalny, poczucie inwalidztwa, obraz samego siebie, a także w badaniach na temat analizy potrzeb psychicznych u chorych oraz związanych z biomedycznymi i socjopsychologicznymi uwarunkowaniami jakości życia pacjentów.

W sesji piątej szczególnie interesujące były referaty dotyczące empatycznej relacji pomiędzy lekarzem i pacjentem oraz metody badawcze umożliwiające wgląd w procesy psychiczne przebiegające u człowieka. Jan Łazowski zwrócił uwagę, że człowiek, zaspokajając potrzeby biologiczne, socjalne, psychologiczne i duchowe, musi zmierzyć się z wieloma informacjami wokół siebie i w sobie samym, do których ustosunkowuje się pozytywnie, negatywnie lub neutralnie poprzez emocje. Nieświadome i szybkie dostrzeżenie i ocena wielu para- i pozawerbalnych sygnałów ekspresji emocjonalnej to empatia, której podłoże neurofizjologiczne zostało poznane stosunkowo niedawno. Według autora informacyjno-emocjonalna istota relacji między lekarzem i pacjentem polega na połączeniu informacji odebranych empatycznie z informacjami z przyrodniczego badania medycznego.

Tomasz Zyss zwrócił uwagę na znany fakt, że niemal od zawsze człowieka intrygowało to, co dzieje się i rozgrywa w sferze odczuć drugiego człowieka, ale jednocześnie pewne było, iż zjawiska intrapsychiczne różnią się zasadniczo od wszystkich innych tym, że dostępne są tylko jednej osobie — tej, która je przeżywa. Tym bardziej fascynujące dla autora jest to, że postęp techniki medycznej ostatnich kilku dekad umożliwił powstanie kilku metod badawczych, takich jak elektro- i magnetoencefalografia, techniki neurostymulacyjne (elektryczne i magnetyczne), spektroskopia MRI, metody przepływu mózgowego rCBF, techniki neuroobrazowania funkcjonalnego SPECT i PET, które umożliwiają wgląd w procesy psychiczne człowieka. Autor zastanawiał się nad założeniami teoretycznymi i praktycznymi możliwościami badania czynnościowego pierwszorzędowej kory wzrokowej oraz słuchowej (dotyczących modalności sensorycznych dostarczających 80–90% informacji z otaczającego nas świata). Proponowana przez niego metoda badawcza opiera się na wykorzystaniu metody mapowania czynności bioelektrycznej (*brain mapping*). Dzięki cyfrowej obróbce sygnału EEG możliwa będzie wizualizacja informacji wzrokowej rejestrowanej w korze wzrokowej, jak również audiologiczna prezentacja sygnału dźwiękowego docierającego do kory słuchowej, czyli wydaje się możliwe odczytanie z „fal mózgowych” tego, co człowiek widzi i słyszy, a więc gdyby udało się w ten sam sposób badać aktywność obrazów kojarzeniowych mózgu — można by również monitorować procesy myślowe.

W sesji poświęconej problematyce niepokojów człowieka końca wieku w aspekcie bioetyki przedstawione referaty dotyczyły problemów świętości i jakości życia, stanu „wyczerpania” oraz „wznoszenia” biologicznych uwarunkowań zachowań moralnych, etyczności klonowania człowieka. Danuta Ślęczek-Czakon postawiła pytanie o zasadność stanowiska Singera, głoszącego konieczność zastąpienia etyki świętości życia etyką jakości życia, oraz o zasadność poglądów bioetyków katolickich utrzymujących, że tylko etyka świętości życia może sprostać wyzwaniom współczesności. Odpowiedzi na te pytania są ważne według autorki w związku z niepokojami, jakie niesie ze sobą

rozwój współczesnej cywilizacji, ujawniającymi się w sporach o dopuszczalność aborcji, sztucznej prokreacji, eutanazji, zastosowań inżynierii genetycznej. Większość tych sporów ma swoje źródło w pojmowaniu wartości i jakości życia. Barbara Maroszyńska-Jeżowska zwróciła uwagę, że powoływanie się na „jakość życia” w kontekście zdrowia i choroby opiera się często na opozycji: wartość życia samego – wartość życia jakościowo uposażonego, związanego z człowiekiem jako istoty myślącej, która potrafi kierować swoim życiem zgodnie z właściwą jej koncepcją dobrego życia.

Małgorzata Jantos, wypowiadając się na temat etyki współczesnej, stwierdziła, że pytanie Nietzchego, dotyczące stanu „wyczerpania” czy „wznoszenia” świata wartości, jest pytaniem bardzo aktualnym. Nasze życie, podobnie jak powstającą obecnie literaturę czy sztukę, charakteryzuje według niej relatywizm postaw, chaos i nieład. Wydaje się więc, że bioetyka jest krokiem ludzkości w kierunku uporządkowania świata, dążeniem do powrotu stałych wartości, redukcji nieładu, budowaniem i organizowaniem porządku. Jerzy Jarko próbował uzasadnić tezę, że źródło moralności można i należy szukać w biologicznym wyposażeniu człowieka. Zwrócił uwagę na to, że w świetle danych współczesnych nauk przyrodniczych w obrębie biologicznego wnętrza natury człowieka istnieją rozmaite determinanty ludzkiego postępowania. Z niektórych naukowych ustaleń wynika, że np. nadczynność szyszynki może pobudzać zapotrzebowanie na alkohol, a anomalia chromosomalna, charakteryzująca się posiadaniem przez część populacji męskiej dodatkowego chromosomu płci — Y(XYY), może wpłynąć na nadmierną agresywność osobników i ich skłonność do działań przestępczych. Jerzy Jarko uważa, że warto zwrócić uwagę na biologiczne uwarunkowania zachowań moralnych.

W sesji siódmej, dotyczącej psychologicznych uwarunkowań radzenia sobie ze stresem, szczególne zainteresowanie uczestników wzbudziły referaty na temat problematyki tożsamości, inteligencji emocjonalnej, poczucia koherencji oraz propozycji psychoterapeutycznych w redukcji stresu. Dorota Kubacka-Jasiecka stwierdziła w swoim referacie, że pomimo udowodnionego już przekonania o udziale i roli psychiki w etiologii schorzeń somatycznych istnieją wciąż kontrowersje wokół postulowanych mechanizmów wpływu i ich rodzajów, a wyniki badań pozostają sprzeczne lub wykluczają się wzajemnie. Według niej powiązanie zachowań antyzdrowotnych z psychologiczną problematyką adaptacji pozwala spojrzeć na zaburzenia psychosomatyczne w kontekście funkcjonowania poczucia tożsamości oraz koncepcji własnej osoby oraz ich kształtowania się w procesie rozwojowym. Wiązanie występujących zaburzeń przeżywania i zachowania z konfliktami — pozostałościami trudności z kolejnych faz rozwojowych pozwala na zrozumienie zróżnicowania współwystępującej symptomatologii somatycznej. Proponowany model umożliwia całościowe, syntetyczne ujęcie problemów psychologicznych towarzyszących lub warunkujących objawy somatyczne jako mniej lub bardziej bezpośrednie konsekwencje dysfunkcji w zakresie tożsamości i przeżywania własnej osoby.

Karol Mausch w swoim wystąpieniu zauważył, że szczególnie podatne na choroby są osoby, które tłumią emocje, przy czym we współczesnej medycynie nadal ten fakt jest często pomijany. Wyłącznie biologiczna interpretacja etiologii chorób oraz tradycyjny sposób leczenia np. zawalu serca, choroby wrzodowej żołądka lub chorób nowotworowych nie mogą być efektywne, gdyż układ nerwowy, hormonalny i immunologiczny są ze sobą powiązane funkcjonalnie, a choroba jest często skutkiem załamania się mechanizmów obronnych w stresie. Marzanna Magdoń przedstawiła program redukcji stresu, zawierający działania zmierzające do uzyskania świadomości kontaktu z własnym ciałem, uzyskania zdolności do właściwej interpretacji pojawiających się stanów somatycznych i psychicznych oraz integracji zdobytej wiedzy i uzyskania zdolności do zmiany stanów niesprzyjających zdrowiu. U większości pacjentów uzyskano trwałe zmiany cech osobowości, mierzone testem 16PF Cattella, a kierunek zmian powiązany był z ustępowaniem dolegliwości somatycznych.

Tematy dominujące w sesji ósmej traktowały o podmiotowych wyznacznikach podejmowania

praktyk medycyny alternatywnej oraz o przyczynach korzystania z medycyny niekonwencjonalnej. Sesję tę poprzedziła promocja książki: *Podstawy medycyny komplementarnej i alternatywnej* pod red. Wayne'a B. Jonasa i Jeffreya S. Levina. Redaktorem naukowym polskiej edycji jest Marzanna Magdoń. Henryk Gaertner, Jan Łazowski, Zdzisław Jan Ryn podkreślali, że książka zawiera naukową ocenę MKA, informacje o bezpieczeństwie produktów i praktyk MKA, omówienie społecznych uwarunkowań funkcjonowania MKA oraz szczegółowe wyjaśnienie najbardziej rozpowszechnionych systemów MKA, takich jak medycyna ajurwedyjska, tradycyjna medycyna chińska, tybetańska i Indian amerykańskich, homeopatia, naturopatia, masaż, akupunktura, biofeedback i hipnoterapia, bioterapia żywieniowa, gijong, chiropraktyka, ziołolecznictwo. Postulowano, aby książka stała się jednym z podręczników akademickich dla studentów nauk medycznych i psychologii.

W sesji dziewiątej, dotyczącej promocji zdrowia w praktyce lekarza pierwszego kontaktu, szczególne zainteresowanie wzbudził referat Ewy Białek, która zwróciła uwagę na fakt, że problem promocji zdrowia nie jest wyłącznie problemem medycznym, lecz interdyscyplinarnym. Promocja zdrowia stała się bardzo modnym wyrażeniem, niemniej nie zawsze poprawnie rozumianym. Zwykle utożsamia się ją z profilaktyką, czyli takimi działaniami, które zapobiegają patologii. Promocja zdrowia natomiast to według Ewy Białek szeroko rozumiane działania, które koncentrują się na zdrowiu, a więc dobrostanie fizycznym, psychicznym i społecznym. Jest wspieraniem tego dobrostanu, zachowywaniem i jego wzmacnianiem, mając na uwadze zdrowie i równowagę czynników wpływających na nie — zarówno zewnętrznych, jak i wewnętrznych. Stąd według autorki konieczność zbudowania modelu zdrowia, a więc takiego dynamicznego stanu, który to zdrowie opisuje w różnych aspektach. Miałby on więc dotyczyć zarówno człowieka na różnych poziomach jego rozwoju, jak i zdrowego otoczenia — domu, przedszkola, szkoły, pracy oraz zdrowego środowiska. Z racji ogarniania tak szerokiego spektrum, promocja zdrowia wymaga również interdyscyplinarnego podejścia i edukacji ustawicznej na wszystkich szczeblach kształcenia.

Wymiana doświadczeń między lekarzami, psychologami, filozofami i psychoterapeutami, ogrom poruszanych problemów oraz relacji z badaniami empirycznymi już w trakcie dyskusji, które kończyły każdą sesję, zaowocowała nowymi pomysłami na kolejne badania empiryczne wśród lekarzy i psychologów oraz próbami nowych uogólnień wśród filozofów, jednocześnie inspirując psychoterapeutów do tworzenia nowych metod diagnozowania i terapii. Na progu trzeciego tysiąclecia wzajemne inspirowanie się naukowców reprezentujących różne dziedziny nauki wydaje się konieczne. X Europejskie Sympozjum Edukacji Psychosomatycznej oraz III Europejskie Sympozjum Somatoterapii daje taką możliwość szczególnej edukacji.

Beata Gutowska-Tęcza

Sprawozdanie z Konferencji Oświatowej „Dziecko zdolne”

Dnia 06.06.2001 roku odbyła się w Warszawie Konferencja Oświatowa pt. „Dziecko zdolne”, zorganizowana przez Wydział Oświaty Urzędu Gminy Warszawa Centrum. Podstawowym celem konferencji było zebranie informacji od dzieci zdolnych, ich rodziców i nauczycieli na temat oczekiwań, potrzeb, oraz sposobów ich realizacji zarówno na terenie szkoły, jak i ośrodków działających na rzecz dzieci zdolnych. Warto zaznaczyć, że tego typu inicjatywy są rzadko podejmowane, choć bardzo potrzebne.

Wykład inauguracyjny na temat struktury oraz głównych problemów dotyczących dziecka zdolnego wygłosił prof. dr hab. Stanisław Popek. Zaprezentował on interakcyjny model rozwoju zdolności, opierający się na triadzie: zdolności intelektualnych, uzdolnień specjalnych, uzdolnień twórczych. Są one ze sobą powiązane oraz wchodzą we wzajemne interakcje. Jest to ujęcie odbiegające od powszechnie spotykanych, które pozostaje w opozycji do hierarchicznej teorii zdolności.